

מנוקד ומבואר ומתורגם
ע"י הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ)

המכון הישראלי לפרסומים תלמודיים. ירושלים

תלמוד בבלי

מסכת ברכות

מבואר מתורגם ומנוקד ע"י
הרב עדין אבן-ישראל
(שטיינזלץ)

הוצא לאור ע"י הוצאת קורן ירושלים בע"מ

עבור

המכון הישראלי לפרסומים תלמודיים
ירושלים

הספר יצא לאור בסיוע משרד המדע, התרבות והספורט — מנהל התרבות

ובסיוע קרן MATANEL

כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לפרסומים תלמודיים
לרבות זכות התרגום והקיצור

Copyright by The Israel Institute for Talmudic Publications

Jerusalem, Israel ירושלים

ת.ד. 1458 P.O.B.

הוצאת קורן ירושלים בע"מ, ת.ד. 4044, ירושלים 91040

טל: 02-6330533 פקס: 02-6330534

Koren Publishers Jerusalem Ltd. P.O.B. 4044, Jerusalem 91040, Israel

P.O.B. 8531, New Milford, CT 06776-8531, USA

מסת"ב 9789653014480 ISBN

www.korenpub.com

דפוס ולוחות: מכון לאופסט "שלמה נתן"

סודר ע"י "ספרי מילתא" בע"מ Typesetting by Milta Books, Ltd.

Printed in Israel, 2011

נדפס בישראל, תשע"ב

מסכת ברכות

מז

תלמוד בבלי

התלמוד	— מנוקד כולו ומפוסק פיסוק מלא, כל שינויי הצנזורה מתוקנים וכל ראשי התיבות מפוענחים.
פירוש רש"י	— מפוסק פיסוק מלא, כל ראשי התיבות מפוענחים, והלעזים מבוארים בשולי העמוד (בעיקר על-פי "אוצר לעזי רש"י" לר' משה קטן).
תוספות	— מפוסקות פיסוק מלא, כל ראשי התיבות מפוענחים.
פירוש חדש	— פירוש חדש המבאר כל פרט שבתלמוד בהבנת המלים והתוכן ובהסברת דרך המשא והמתן התלמודי, בליווי תרשימים. בתוך הפירוש — תרגום מלא, מילולי ותוכני, באותיות מיוחדות, של כל לשון ארמית המצויה בתלמוד.
מבואות וסיכומים	— הקדמה כללית למסכת, וכן לפני כל פרק, ולאחריו, דברי הסברה כלליים וסיכומי דברים.
עיונים	— ובהם מבחר שיטות ופירושים של הראשונים והאחרונים, דרכי פירוש נוספות, העמקת דברים, בירור מושגי יסוד, וביאור דרכי המחשבה.
אורח ההלכה	— מסקנת ההלכה בנושאים הנידונים בתלמוד, הסברת דרכה ומהלכה של ההלכה מדברי התלמוד עד לפוסקים האחרונים.
מסורת הש"ס	— מקבילות לנאמר במסכת מן התלמוד בבלי, מן המשנה, מן התלמוד הירושלמי וממדרשי ההלכה והאגדה, וכן דברי הסבר קצרים על יחסי המקבילות למאמר הנדון.
גרסות	— שינויי נוסחות בעלי חשיבות להבנת הענין, מכתבייד, מקטעי ה"גניזה", מדפוסים ישנים, ממקבילות ומספרי הראשונים.
אישים	— ביוגרפיות קצרות של אישים המוזכרים בתלמוד.
לשון	— ביאורן והבנת מקורותיהן של מלים משפות זרות, המצויות בלשון התלמוד.
העולם	— תיאורים ותמונות של בעלי חיים וצמחים המוזכרים בתלמוד, והארת הדברים על פי המחקר.
החיים	— תיאורים ותמונות של חפצים שהשתמשו בהם בימי התלמוד, תיאור דרכי החיים, והרקע ההיסטורי של המאורעות.
תוספתא	— התוספתא למסכת, מפוסקת פיסוק מלא, בצירוף מראי מקומות למסכת, ופירוש קצר להבהרת עניינים וביטויים סתומים.
עיטורים	— ציורים, תרשימים ותצלומים, בעיקר בשטחי הארכיאולוגיה, הבוטניקה והזואולוגיה, הבאים להאיר ולהסביר את העניינים שמדובר בהם בתלמוד.
מפתחות	— בסוף המסכת מפתחות מפורטים של הנושאים, המונחים, האישים וכו' המופיעים בה.

פתיחה למסכת ברכות

אלא נתונה לבני האדם — ולמענם. ומשום כך, ככל שתהא התורה קרובה אל האדם, ככל שתהא מוחשית יותר ומעשית יותר, הריהי קרובה יותר להגשמת מטרתה.

אשר על כן, כל קיומם ומשמעותם של רוב הרעיונות ביהדות אינם אלא כאשר ניתן לבטאם בצורה מוחשית־מעשית, והאופן והנוסחה בהם ייעשו הדברים הם הקובעים את ערך הרעיון. משום כך לאורך כל הדורות אין ההלכה חדלה מליצור, ועם השתנות צורות ונסיבות החיים הולכות ונוצרות צורות חדשות ונוסחות חדשות — על מנת להביא למימוש בנסיבות המסויימות הללו את הרעיונות הכוללים, המופשטים.

זאת ועוד, האמונה כשלעצמה על כל היקפה הרחב, אינה ניכרת כממשית וכנוכחת בחיי היום יום של האדם הרגיל. אכן האמונה כתפיסת עולם וכגישה כוללת, מצויה בצורה זו ואחרת בלבו של כל אדם, ברמות שונות של מודעות ושל הסכמה וקבלה, ואולם רב מדי המרחק בינה לבין החיים. לא הרי קבלה והסכמה שבלב ליסודות האמונה כהרי קיומם הלכה למעשה, וביחוד בכל אותן הזדמנויות קטנות ובלתי מרוממות המהוות את רוב ימיו של אדם. ואם לא יבואו רעיונותיה המופשטים של האמונה לקשר מעשי עם כל הפרטים שבחיים, תאבד האמונה את ממשותה, וכתוצאה מכך יאבדו גם הפרטים והמעשים שבחיים את ערכם וטעמם. אכן, יפה מוגדרת דרישתה הבסיסית של האמונה במילים "אם אתה נותן את עיניך ולבך לי, אני יודע שאתה שלי"³.

בעיה זו כיצד לקשור את האמונה המופשטת עם ממשות החיים, מתבטאת במקראות רבים בתורה. אך אין מקום, בו מתבלט היחס הזה כבפרשת "שמע"⁴ בספר דברים. "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" — מבטא את עיקרה הרוחני של האמונה היהודית; "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" — מבטא את תמצית הרגש שבה; אך בצד אלו, יש בפרשה קצרה זו גם הוראה והדרכה כיצד יש להביא את הדברים הללו אל עולם המעשה: "ושננתם לבניך", "וקשרתם לאות על ידיך", "וכתבתם על מזוזות ביתך". ולכן מהווה פרשה זו בסיס רוחני שכל מסכת ברכות נשענת עליו. לא זו בלבד שפרקים אחדים בתוכה דנים בדיניה של "קריאת שמע", אלא אף הפרקים האחרים שואבים מתפיסה זו של הקשר בין האמונה בטהרתה והגשמתה בפרטי מעשה המצוות. "קריאת שמע" בנויה משלוש פרשיות⁵, אשר אף שאינן צמודות זו לזו בתורה, הן מתמזגות ליחידה אחת רבת משמעות. כי קריאת שמע הריהי בראש וראשונה שינון עיקרי היהדות. וקריאתה בכל יום נותנת את הבסיס המייצב, את הקו

מסכת ברכות היא המסכת הראשונה ב"סדר אמונה"¹. עיקר עניינה של המסכת — הצורות הרבות והשונות בהן מבטא האדם מישראל במהלך חייו את אמונתו. כל שפעת הפרטים הנוגעים בברכות השונות הנוהגות בכל נסיבות החיים, בסדרי התפילות ונוהגיהן, בקריאת שמע על ברכותיה והלכותיה, ובדינים מרובים אחרים השייכים לאורח החיים של כל אדם בחיי יום יום שלו — כל אלה מצויים בהרחבה רבה במסכת זו. ורקע לדברים, הלך חייהם של היהודים בארץ ישראל ובכל בתקופת המשנה והתלמוד — עבודתם ותפילתם, מאוייהם וחלומותיהם, בכל פרטי הפרטים, למן הבוקר עד הערב, בימי החול ובמועדים, בזמנים כתקנם ובזמני אסון — כאשר לכל מקרה ולכל הזדמנות דברי הלכה ואגדה מרובים: להאיר, להדריך ולהסביר.

עם כל ריבוי הגוונים במסכת ושפע הפרטים שבה, קיים רעיון מרכזי אחד החוזר בכל ההלכות המרובות ובכל הצדדים שהמסכת נוגעת בהם, והוא הנותן לה את אחדותה ושלמותה — העיקרון כי יש להביא נושאים מופשטים להתממשות ורעיונות נעלים להגשמה בפרטי פרטים מעשיים.

גישה זו אינה מיוחדת למסכת ברכות לבדה, שכן מצויה היא ברב או במעט בכל מסכת בתלמוד, וכשתימצי לומר, הריהי מעיקר מהותה של ההלכה בכל פניה הרבים. ואשר על כן היא ניכרת בכל יצירה יהודית בכל התקופות, כסימן היכר פנימי ומהותי. אמנם, במסכת "ברכות" ניכרת גישה זו ביתר שאת, ובמידה יתירה ובולטת.

שהרי מהותה הפנימית של המסכת היא — האמונה, ההכרה המלאה, של מוח ולב, כי קיים קשר מתמיד שאין לו ניתוק בין הבורא והאדם, וכי שפע מתמיד של חיים נאצל ובא מן הבורא אל העולם — בורא, מהווה ומחיה. ונוכח זה ניצב האדם — מודה, מבקש ומתפלל, מצפה למענה, מחכה לברכה, לרפואה ולנס. קשר זה שבאמונה, נשגב, ומרומם לעצמו, מתעצב ומתברר כאשר הוא נקבע ומוטבע כהלכה למעשה בהלכותיה של מסכת ברכות. כאן מתבטאת האמונה בפרטי הלכות, בריבוי של ברכות ובנוסחאות של תפילה. ואולם, בד בבד עם התעממותו של היסוד המופשט מתחזקת ומתבססת האמונה בתוך החיים הממשיים, וההכרה הכוללת נעשית "הלכה" — הדרכה במהלך החיים.

ההכרעה למען התבטאותו הממשית של רעיון, על אף הקביעות שבצורות הביטוי, הרבה פנים לה. אך תפיסת היסוד ביהדות היא שתמצית התורה ותמציתה של מטרת הבריאה, הריהי הגשמתה למעשה, כתורת חיים. "לא בשמים היא"² התורה,

1. כך נקרא הסדר הראשון בששה סדרי משנה. הוא סדר זרעים (שבת לא,א).

2. דברים ל, יב.

3. תרגום ברכות ירושלמי, פ"ח, ה"ה.

4. דברים ו, ד—ט.

5. "שמע" — דברים ו, ד—ט. "והיה אם שמוע" — דברים יא, יג—כא.

"ויאמר" — במדבר טו, לז—מא.

המדריך, לחיים יהודיים. אכן, יתכן ששינון קריאת שמע בבוקר ובערב לא יהא חוויה מעמיקה שבאמונה, אך הוא מובן לכל, והוא הנותן לאדם מישראל את היכולת להעמיק ולהמשיך את מהותה של קריאת שמע בכל מחשבה ומעשה שלו – ולקיים בכך את הכתוב בפרשיות אלה במלוא היקפו.

שונה במהותה היא התפילה. מראשיתה מהווה התפילה פתח חופשי שבו פונה אדם לה' בכל עת שהוא חפץ בכך, בזמן של מצוקה ובקשה כבשעת הודאה והכרת טובה. אפשרות זו של האדם להתפלל את תפילתו שלו, לא הוגבלה מעולם. תפילת רשות היא זו, לשפוך את שיחו בלשונו ובמילותיו. ואולם לא די היה בכך, ולכן בנוסף לכך טבעו גדולי חכמי הדורות נוסח תפילה קבוע, מוגדר ומחייב, ובזמנים קבועים.

קביעה זו של זמני התפילה, ויצירת נוסחיה השווים לכל, יש בה מתן תוכן מגובש לרגש המעומעם הקיים בלבו של כל אדם ואף הפשוט ביותר. כי אף שרגשות האמונה בכללם מצויים בלב כל אדם, לא תמיד תוכנם מסוים ומוגדר, ולא תמיד הוא מודע ומובן לבעליו. מסגרתה של התפילה הקבועה נותנת איפוא את הביטוי המבוקש, את הלשון המפורשת לאדם שאינו יכול לבטא את תוכני לבו כיאות⁶.

זאת ועוד, בעצם העובדה שהתפילה היא במהותה תפילתו של הציבור, הריהי משתפת את האדם עם הציבור כולו. וכל יחיד ויחיד נתפס בעיני עצמו ובעיני הסובב אותו כחלק מעולם שלם, רחב יותר.

אמנם, קיים היה החשש שקביעות זו של התפילות, בנוסח ובזמן, עלולה להביא להריסת הקשר הטבעי וליכולת הביטוי האישי בתפילה, וליצירת מסגרות מילוליות חסרות תוכן. אשר על כן, שלא כקריאת שמע, המחויבת כמעט בכל התנאים ובכל המצבים, יש בהלכה גמישות רבה יותר בנוגע לדיני התפילה, באופן שמעבר לכל הכללים ניצב הכלל: "אל תעש תפילתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום"⁷.

בקריאת שמע ובתפילה ניתן הכיוון הכללי של האמונה במגעה עם החיים, כאשר שמונה עשרה הברכות שבתפילה מקשרות את יסודות האמונה שב"שמע" עם כל הבעיות המיוחדות והמפורטות שבחיי העם וכל אחד מפרטיו.

שלב נוסף בכיוון זה היא הברכה. במסכת "ברכות" מדובר אודות עשרות ברכות מסוגים שונים; יש ברכות שבתפילה, ויש ברכות הודאה, יש ברכות על מצוות, וברכות על מאכלים ומעדרים, ברכות על ביטוי צער ואבל, וברכות של שמחה והשתוממות. למרות השוני שבפרטים, בנוסח ובמשמעות, ישנה כוונה משותפת לכל הברכות – הברכה כיצירת קשר של משמעות בין מעשה, מאורע או חפץ לבין הקדוש-ברוך-הוא. החיים מלאים דברים ללא כיוון וללא משמעות, דברים של סתם, והברכה נוטלת את הדברים מסתמיותם ונותנת להם משמעות וקשר אל מקורם ושכרם.

ריבויין של הברכות הריהו מסקנה מעצם הצורך בהן. דהינו, למשוך על ריבוי הדברים השונים והמובדלים שבעולם "חוט של חסד", קדושה ומובן. אחדות של נוסח ושל נוהג יכולה ליצור אף היא סתמיות של דברים, ואילו ריבוי הברכות, ושפע

6. רמב"ם ספר אהבה הלכות תפילה פ"א.

7. אבות, פ"ב מ"ב.

פתיחה לפרק "מאימתי"

"שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. וְאַהֲבָתָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל לִבְךָ וְכָל נַפְשְׁךָ וְכָל מַאֲדְךָ. וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל לִבְךָ. וְשָׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ". (דברים ו, ד—ז)

השאלה האחת היא, מהו פירוש "ובשכבך ובקומך"? היש כאן קביעת זמן לאמירת "הדברים האלה", או אף תיאורו של מצב ידוע או האופן והנסיבות בהם יש לקרוא את הדברים? ואף אם משמעות "ובשכבך ובקומך", קובעת את זמן "קריאת שמע", עדיין אין זו קביעה מוגדרת כדרך שציוני הזמן "בוקר" ו"ערב" עשויים להיות. שכן עדיין יש לברר האם "ובשכבך" היא השעה שבה בני האדם הולכים לישון, או אולי הכוונה היא לכל זמן השינה כולו? ובדומה לכך, האם "ובקומך" משמעו כל עת שבני אדם נעורים משנתם, או אולי אין הכוונה אלא לשעה המסויימת של קימה? וגם את שעת הקימה יש להגדיר, שכן לא הכל קמים באותה שעה. ובכלל האם יש קשר קבוע בין זמני "ובשכבך" "ובקומך" ובין שעות היום והלילה? שאלות אלו ורבות אחרות הנובעות מהן הן עיקר עניינו של פרק זה.

בעיית היסוד בפרק "מאימתי" היא: מה המשמעות המעשית המוגדרת בפסוקי "שמע", ובמיוחד כיצד להבין את המילים "בשכבך ובקומך" כהוראה מדוייקת הלכה למעשה. שכן, אף שבקריאת דברי התורה כשלעצמם אפשר היה לראות באמור בפסוקים אלה דברי זירוז כלליים המעוררים ללימוד התורה בכלל בכל מצב, מכל מקום במסורת התורה שבעל פה אנו למדים מפסוקים אלה את החובה לקרוא "קריאת שמע". ומעתה, יש לברר כיצד מתקיימת חובה זו. חובת קריאת שמע היא לקרוא שלוש פרשיות בתורה: "שמע" (דברים ו, ד—ט), "והיה אם שמוע" (שם יא, יג—כא) ו"ויאמר" היא פרשת ציצית (במדבר טו, לז—מא). וחובת הקריאה היא בכל יום, שכן יש באמירתה, קבלה של עיקרי התורה והאמונה. כמו כן, חובתה שתיאמר פעמיים, בבוקר ובערב, וכאמור "ובשכבך ובקומך".

מאימתי

פרק ראשון

ברכות

ב ע"א

משנה מאימתי קורין את שמע בערבין — משעה שהכהנים נכנסים לאכול צתרומתן. כהנים שנטמאו וטבלו, והעריצ שמשן, והגיע עתס לאכול צתרומה. עד סוף האשמורה הראשונה — שליש הלילה, כדמפרש צגמרא (ג,א). ומשס ואילך עצר זמן, דלא מקרי מו זמן שכינה, ולא

קורין אַת "שְׁמַע" בְּעֶרְבִין? – מַשְׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים נִכְנָסִים לֶאֱכֹל בְּתְרוּמָתָן עַד סוֹף הָאַשְׁמוּרָה הָרִאשׁוֹנָה, דְּבָרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וַחֲכָמִים אֹמְרִים: עַד חֲצוֹת. רַבֵּן גַּמְלִיאֵל אֹמֵר: עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשֶּׁחֶר. מַעֲשֶׂה וַיָּבֹאוּ בָּנָיו מִבֵּית הַמִּשְׁתָּה, אָמְרוּ לוֹ: לֹא קָרִינוּ אֶת "שְׁמַע". אָמַר לָהֶם: אִם לֹא עָלָה עַמּוּד הַשֶּׁחֶר חֲיִיבִין אַתָּם לְקָרוֹת. וְלֹא זֹו בִּלְבָד אָמְרוּ, אֲלֹא יָכַל מֶה שָׁאַמְרוּ חֲכָמִים עַד חֲצוֹת מִצְוֹתָן עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשֶּׁחֶר; הֶקְטֵר חֲלָבִים וְאַבְרִים – מִצְוֹתָן עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשֶּׁחֶר, וְכָל הַנֶּאֱכָלִים לַיּוֹם אֶחָד – מִצְוֹתָן עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשֶּׁחֶר, יְאִם כֵּן, לְמָה אָמְרוּ חֲכָמִים עַד חֲצוֹת? – כְּדֵי לְהַרְחִיק אֶדָם מִן הַעֲבִירָה.

— לזרז את האדם, שלא יאמר: יש לי עוד שעות, ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועצר לו הזמן. והקטר חלבים דקמני הכא לא אמרו זו חכמים 'עד שמע' בלבד אמרו, אלא גם כל מה שאמרו חכמים "עד חצות", מעיקר הדין מצותן עד שיעלה עמוד השחר.

ומביא רבן גמליאל כמה דוגמאות לעקרון זה, כגון: מצות הקטר (שריפת) **חלבים ואיברים** של הקרבנות על המזבח, אשר בשל ריבוי הקרבנות שהוקרבו לא הספיקו במהלך היום להעלות על המזבח את כל החלבים והאיברים, ועל כן המשיכו להקטירם כל הלילה, ככתוב "זאת תורת העולה, היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר ואש המזבח תוקד בו" (ויקרא ו, ב), וכן **כל הנאכלים ליום אחד**, אותם קרבנות, כמו החטאת והאשם, שמורת לאכלם רק ביום שחיטתם ובלילה שלאחריו, אף שאמרו חכמים שהם נאכלים "ליום ולילה עד חצות" מדין התורה **מצותן עד שיעלה עמוד השחר**, אבל לא מאוחר יותר, ככתוב "ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר" (שם ז, טו). **אם כן, למה אמרו חכמים שזמנם "עד חצות" – כדי להרחיק את האדם מן העבירה**, שאם יתירו מתחילה לעשות את המצוה עד עלות השחר, עלול אדם להתרשל ולדחותה, עד אשר יעבור זמנה של המצוה.

לוי דאמר תפלות באמצע תקנום. פירוש: באמצע – בין שני קריאת שמע, בין קריאת שמע של שחרית ובין קריאת שמע של ערבית. ואנו קיימא לן כרבי יוחנן, דאמר לקמן (ב,ד): איהוון בן העולם הבא – זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה. לכן פירש רבינו תם: דאדרבה, קריאת שמע של בית הכנסת עיקר. ואם תאמר: היאך אנו קורין כל כך מבעוד יום? ויש לומר: דקיימא לן כרבי יהודה, דאמר בפרק "תפלת השחר" (כו,א) דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה, דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע, ומיד כשיכלה זמן המנחה – מתחיל זמן ערבית. ואם תאמר: היאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה? יש לומר: דקיימא לן כרבנן, דאמרי זמן תפלת המנחה עד הערב. ואמרין לקמן (כו,א): השתא דלא אתמר הלכתא לא כמו ולא כמו, דעבד כמו – עבד, ודעבד כמו – עבד. מכל מקום קשיא: דהוי כתרי קולי דסתרן אהדדי; שהרי מאיזה טעם אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג המנחה – משום דקיימא לן דשעת המנחה כלה כדברי רבי יהודה, ומיד הוי זמן ערבית, ובזמן התפלה עצמה לא קיימא לן כרבי יהודה אלא כרבנן! על כן אומר רבינו יצחק: דודאי קריאת שמע של בית הכנסת עיקר, ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום – סבירא לן כהני תנאי דגמרא, דאמרי משעה שקדש

עיונים

מאימתי קורין את שמע מכיון שמסכת זו עוסקת בדיני ברכות ותפילות, בחר התנא לפתוח בקריאת שמע, שהיא מצוה שמן התורה ונוהגת בכל יום, ויש בה קבלת עול מלכות שמים (צל"ח).

משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן הכהנים היו אוכלים את תרומת בני ישראל, ואולם אחד מתנאי אכילת התרומה הוא טהרת הכהן האוכל אותה, וכהן האוכל אותה בעדו טמא עונשו מיתה בדי שמים (יעיין ויקרא כב, ג). על כן היו הכהנים שנטמאו טובלים במים ביום, וממתנינים עד הערב, כאשר מתחיל יום חדש, שאז יוכלו לאכול את תרומתם (שם כב, ו–ז). זמן זה של תחילת הערב הוא במדוייק שעת "צאת הכוכבים" כאשר נראים כבר מספר כוכבים בשמים.

אורה ההלכה

מאימתי קורין את שמע בערבין תחילת זמן קריאת שמע של ערבית היא משעת צאת הכוכבים, והיא – כאשר נראים שלושה כוכבים קטנים ברקיע. ולכתחילה ראוי לקרותה מיד בצאת הכוכבים, משום שזרזים מקדימים במצוות. הלכה זו נפסקה על פי הנאמר במשנתנו, ואף שבגמרא מובאות דעות אחרות מתוך דברי התנאים, הרי פסק

מסורת הש"ס

- א. ילקוט'יש נידך תתרע.
- ב. מגילה כ"ב, (בשינוי לשון).
- ג. פסחים סח"ב. תוספתא ערכין פ"ב (בשינוי לשון). תוי"כ ויקרא דבורא דחטאת פ"ט (בשינוי לשון).
- ד. תוי"כ צו פ"יב.

אישים

רבן גמליאל

נשיא הסנהדרין, מחשובי התנאים בתקופה שלאחר חורבן הבית. אביו, רבן שמעון בן גמליאל (חזקן), היה נשיא הסנהדרין וממנהיגי האומה בתקופת המרד האחרון. לאחר חורבן הבית הועבר על ידי רבן יוחנן בן זכאי ליבנה, ולאחר מות רבן יוחנן, נעשה הוא הנשיא.

בנשיאותו של רבן גמליאל (המכונה משום כך רבן גמליאל דיבנה) נעשתה יבנה מרכז רוחני שבו נקבעו תקנות והלכות לדורות. מסביבו התרכזו גדולי החכמים: ר' אליעזר (גיסו), ר' יהושע, ר' עקיבא, ר' אלעזר בן עזריה ועוד. קיבוץ חכמים מפאר שלא היה

כמוהו במשך דורות רבים. רבן גמליאל רצה ליצור מרכז רוחני לישראל, אשר יאחד את העם כולו, בדרך שהיה בית המקדש בשעתו. משום כך פעל להרמת כבוד הנשיאות, והשלטון המרכזי של הסנהדרין. הנהגות החמורה והתקיפה הביאה לבסוף לכך שחבריו הדיחוהו למשך זמן מסויים מכהונתו, ומינו במקומו את ר' אלעזר בן עזריה. ואולם מאחר שהכל ידעו כי כוונתו היתה אך לטובת האומה – החזירוהו במהרה לתפקידו.

אין בדידני דברי הלכה מרובים שבהם נזכר במפורש שמו של רבן גמליאל. אך בימיו ותחת הנהגתו אירעו כמה מן ההכרעות החשובות בתולדות חרות בישראל; ההחלטה הסופית לנהוג כבית הלל, דחיית שיטת ר' אליעזר, קביעת נוסח התפילה. באותן הלכות שנמסרו בשמו מתגלית לנו גישתו להלכה, בחסקת מסקנות עקביות מן העקרונות שהחזיק בהם, ללא פשרה. אנו יודעים על שני בנים של רבן גמליאל שהיו מחכמי ישראל – רבן שמעון בן גמליאל ששימש נשיא הסנהדרין אחריו, ור' חנינא בן גמליאל.

מאימתי

פשפש ולא מצא — לא מנא עמיה צידו שנשצילה ראוין יסורין הללו לנא. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו — שנשצל יסורין צריך אלס לנא לידי תלמוד תורה. יסורין של אהבה — הקדוש צריך הוא מייסרו צעולס הזה בלא שום עון, כדי להרצות שכרו צעולס הנא יותר מכדי זמיתו. וה' חפץ דכאו החלי — מי שהקדוש צריך הוא חפץ צו, ממלהו ציסורין. אשם — קרנן. נפשו — מדעתו. דבר זה — שאשרי אלס אשר מיסרנו יה. מתורתך תלמדנו — כלומר: מתורמך אנו למדין אומו. נאמר ברית ביסורין דכתיב "אלה דברי הברית" — אמר הקללות נאמר נמשנה תורה. אף יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם — גרסינן. ודרך חיים — מיי העולס הנא, הויין לו מוכחות מוסר לאלס.

פרק ראשון

ברכות

ה דובר מקודם בענין יסורים הבאים על אדם בשל חטאיו, ומכאן יבואר ענין היסורים בכלל, יסורים הבאים ללא חטא, ויסורי הצדיקים. **אמר רבא, ואיתימא ר'יש אונטרין**] שאמר זאת **רב חסדא: אם רואה אדם שיסורין באין עליו — יפשפש במעשיו, שמן הסתם כעונש על חטאיו באו היסורים, שנאמר: "נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'"** (איכה ג, מ). אך אם **פשפש** במעשיו **ולא מצא עבירה כזו** שיהיו יסורים אלה ראויים לבוא עליו — יתלה בבטול תורה, שה' מעניש את המבטל תורה ביסורים, כדי שיעלה על לבו את חומרת הדבר, שנאמר: **"אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו"** (תהלים צד, יב), המתפרש: שמתוך שהוא מתייסר ישוב לכך ש"מתורתך תלמדנו". ואם תלה אף בעוון זה ולא מצא — **בידוע שיסורין של אהבה הם, שנאמר: "כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה"** (משלי ג, יב). וכן **אמר רבא, אמר רב סחורה, אמר רב הונא: כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו — מדכאו ביסורין, שנאמר: "וה' חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח"** (ישעיה נג, י'), שמי שה' חפץ בו — מחלה אותו. **יכול אפילו לא קבלם** את יסוריו מאהבה חפץ בו ה'? — **תלמוד לומר: "אם תשים אשם נפשו", מה אשם לדעת, שכן קרבן אשם הוא מן הקרבנות שמביאים אותם רק מדעת ומרצון בלא כפייה, אף יסורין — לדעת, ומרצונו. ואם קבלם מאהבה מה שכרו — כפי שנאמר בהמשך הפסוק: "יראה זרע יאריך ימים". ולא עוד אלא נוסף לברכות חומריות אלו שתלמודו מתקיים בידו ולימוד תורתו זוכה להצלחה, שנאמר: **"וחפץ ה', תתורה, גילוי רצון ה', בידו יצלח"**.**

ף ובענין זה של יסורים מאהבה ומה הגדרתם פליגי [חזקוני] **בה ר' יעקב בר אידי ור' אחא בר חנינא. חד [א]מר [מהם] אמר: אלו הם יסורין של אהבה — כל שאין בהן בטול תורה, כלומר, שיסורים אלה פוגעים אך בגוף ועדיין מסוגל הוא ללמוד תורה, וראיה לדבריו ממה שנאמר: "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו"** שיסורים אלה של אהבה ("אשרי") הינם כאשר "מתורתך תלמדנו". ואילו חד [א]מר [מהם] אמר: **אלו הם יסורין של אהבה — כל שאין בהן בטול תפלה, וראיה לדבר, שאחרי שמתוארים בפרק ס"ו בתהלים יסורים הבאים על העם, נאמר: "ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי" (שם סו, כ), ובבבלי [לדף] ר' אבא בריה [בבלי] של ר' חייא בר אבא, הכי [כך] אמר אבי ר' חייא בר אבא: "כי את אשר יאהב ה' יוכיח", ובתוך יסוריו נמנים גם ביטול התורה והתפילה. אלא מה תלמוד לומר "ומתורתך תלמדנו" — אל תקרי [תקרא] "תלמדנו", לאמר: תלמד אותו, אלא תלמדנו = תלמד אותנו. ומשמעו: דבר זה, על ערכם של יסורים — מתוך דיני תורתך תלמדנו, ובדרך "קל וחומר": קל וחומר משן ועין שבדיני עבר. מה שן ועין שהן אינן אלא אחד מאבריו של אדם, אם גרם האדון להפיל את שינו או עינו — העבד יוצא בהן לחרות, יסורין שממרקין כל גופו של אדם — על אחת כמה וכמה שמתכפרים עוונותיו ביסוריו. והיינו [וזהו] כשיטת ר' שמעון בן לקיש, שאמר ר' שמעון בן לקיש: נאמר לשון "ברית" במלח, ונאמר לשון "ברית" ביסורין, נאמר "ברית" במלח, דכתיב [שנאמר]: "ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח" (ויקרא ב, יג), ונאמר "ברית" ביסורין, דכתיב [שנאמר] לאחר רשימת היסורים הבאים על הסרים מן התורה: "אלה דברי הברית" (דברים כח, טט), מה "ברית" האמור במלח — דרך הטבע היא שמלח ממתקת את הבשר מכשירתו לאכילה, אף "ברית" האמור ביסורין היא כברית מלח ויסורין ממרקין כל עונותיו של אדם ומכשירים אותו לחיים עליונים.**

ץ ועוד בדבר חיבת היסורים תניא [שנינו בברייתא]. **ר' שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין, שצריך להזדכך ביסורים כדי לזכות בהן. ואלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה מנין — שנאמר: "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה" ורק אחר כך "ומתורתך תלמדנו". וביחס לארץ ישראל נאמר: "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך" (דברים ח, ה), וכתיב בתריה [ונאמר אחריו]: "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה". וכן העולם הבא, דכתיב [שנאמר]: "כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר" (משלי ו, כג), כלומר, אין להגיע אל "דרך חיים" הנצחיים בעולם הבא אלא על ידי "תוכחות מוסר" בעולם הזה. תני תנא קמיה [שנה חוזר המשניות לפני] **ר' יוחנן את הברייתא הבאה העוסקת אף היא בנושא זה: כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים****

עיונים

פשפש ולא מצא כבר הקשו על כך: הייתכן לומר "פשפש ולא מצא", שהרי "אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ומיד אחר כך הריהו אומר עוד "יתלה בביטול תורה!" והסבירו כי היסורים באים על האדם מידה כנגד מידה, ויש יחס מסויים בין חומרת העבירות שעשה וטיבן, לבין העונש הבא עליו בגללן, ועל כן, אם לא מצא שעבר עבירה כה חמורה, או שהעונש אינו מקביל למעשה העבירה המסויים שעשה, ואינו נראה כשייך אליו — אז יתלה בביטול תורה, שבודאי לא למד ככל שראוי היה לו ללמוד ולהתאמץ בלימודה (הריא"ף, מהרש"א).

יסורין של אהבה יש המפרשים זאת שאדם בעודו בריא ושלם קל לו לעסוק בתורה ומצוות, מה שאין כן המדוכא בייסורים. ולכן לעתים מייסר ה' אדם מיוחד כדי שיתגבר על המכשולים

מסורת הש"ס

ח. ילק"ש תורה תתו. שם תהלים תתמט, איכה תתרמא.

ט. ילק"ש נ"ך שלח.

י. ילק"ש שם. שם תתקלג.

יא. שם. שם תורה שלט.

יב. מכילתא יתרו פי". ספרי ואתחנן לב. שוח"ט צד. תנחומא שמות. ב"ר פט. שמ"ר פ"א.

לשון

חד אמר... וחד אמר

כאשר מובאת מחלוקת בתלמוד אשר אין מסורת ברורה מי מן החולקים אמר דעה אחת ומי מהם אמר דעה אחרת, משתמשים בציון סתמי "חד אמר" = אחד אמר... ו"יחד אמר" אך לעתים קרובות אין מטשפקים בצורה סתומה זו, ונערך בירור מי היה כל אחד מן החולקים (בלשון התלמוד: מנסים ל"סיים" את המחלוקת).

תני תנא קמיה דרבי יוחנן "תנא" זה אינו אחד מחכמי המשנה, אלא "תנא" במשמעות המאוחרת של המלה — אדם שהיתה לו בקיאות מרובה בדברי התנאים ובמשניות, אף כי לא היה תלמיד חכם עד כדי יכולת לפרש את הדברים הסתומים אשר במסורות הללו שזכר בעל פה. התנא היה על כן שונה את המסורות בפני אחד החכמים אשר היה בודקן ומאשרן, או מתקנן לפי הצורך.

